ETİ HİYEROGLİF YAZILARININ ÇÖZÜMÜ BUGÜN NE DURUMDADIR?

H. G. GÜTERBOCK
Hititoloji Profesörü

Eti Hiyeroglif yazılarının çözülüp çözülmediği sorgusuna cevap vermek için evvelâ bazı umumî noktaların aydınlatılmasına zaruret vardır. Yeni bulunmuş yazılı vesikaların çözümü işinde üç halin ayırt edilmesi lâzımdır:

1— Malûm bir dilin malûm olmıyan bir yazı ile yazılmış olması. (Meselâ Yunanca'nın Kıbrıs hece yazısında yazılmış olduğu gibi)

2— Malûm bir yazı ile malûm olmıyan bir dilin yazılmış olması. (Meselâ çivi yazılı Etice'de ve Boğazköy arşivinin diğer dillerinde veyahut Yunan yazısı ile yazılmış Firik dilinde olduğu gibi).

3— Hem yazının hem de dilin malûm olmaması.

İşte Eti hiyeroglif yazıları bu son guruba girer.

Bu üçüncü guruba giren yazılı vesikaların çözümü işinde en mühim yardımcı vasıtayı iki dil üzerine yazılmış metinler teşkil etmektedir. Meselâ, Mısır hiyeroglif yazılarının çözülmesini imkân dahiline sokmuş olan meşhur Rozet taşında olduğu gibi. Fakat Eti resim yazısında böyle yardımcı bir vasıta yoktur. (İki dil üzerine kazılmış olan mühürlerden burada vazgeçebiliriz, çünkü bunların muhtevaları çok kısadır). Bundan dolayı bu yazının çözülmesi için başka metodlar gösterilmiştir.

Şekillere mâna vermek için atılan ilk adım yazının haricî hususiyetlerini gözden geçirmekle başlar. Resim işaretlerinin baktıkları istikamet yazının istikametini tâyin etmek bakımından bir kolaylık göstermektedir. Bu istikamet satırdan satıra değişmekte olup böyle yazılara (Bustrofedon) denilmektedir. İşaretlerin miktarından ve bunların kullanılmasındaki çokluktan Eti hiyeroglif yazılarında da, tıpkı Eti çivi yazısında olduğu gibi, kelime işaretleri olan ideogramların ve aynı zamanda sada kıymetlerine malik işaretlerin kullanılmış olduğunu anlamaktayız. Çok geçmeden kelime ayıran bir işaret te tanındı ve bunun yardımı ile, gene çivi yazısında olduğu gibi, bir kelimenin ekseriya bir ideogram halinde ve buna bağlı, fonetik kompleman denilen, hece işaretleri ile yazıldığı anlaşıldı. Bu hece işaretleri kelimenin telâffuz şeklini göstermektedir. Gösterdikleri miktara göre sada işaretleri olarak kabul edilmesi lâzım gelen şekillerin adedi 50—60 a kadar çıkmaktadır. Bundan burada (Konson+Vokal) tipinde bir hecenin bahis mevzuu olduğu mânası çıkarıldı. Çünkü eğer bütün (Konson+Vokal, Vokal+Koson,

Konson+Vokal+Konson) şeklinde olan hece tipleri mevcut olsaydı o zaman rakamın çok büyük olması lâzımdı. Aksine, eğer harf bahis mevzuu olsaydı o zaman da (takriben 30) gibi daha küçük bir rakam elde edilmesi lâzımdır.

Daha ilk anda "Tanrı„, "hakan„, "memleket„ ve "şehir„ gibi ideogramların mânalarını tâyin etmek kabil oldu. Bu imkân, bir hakanın Tanrıya yaptığı kurbanları tasvir eden dinî kabartmalardaki kenar yazılardan ve Mira memleketi beyi Tarkummuva'nın iki dil üzerine kazılmış olan mühründen elde edilmiştir. Nasıl ki eski Pers çivi yazısının çözülmesi için, bu yazıda muayyen işaret guruplarının kıral isimleri olması lâzım geldiği ve bunların yerine başka kaynaklardan malûm olan Ahamenit kıralları adlarının konulması icabettiği, fikrinden ilham alınmış ise aynı şekilde burada da hakan ve yer adlarını gösteren şekiller yerine bunların hece kıymetlerini koymak suretiyle buna muvaffak olunmuştur. Fakat bu gibi tecrübeler ancak, Asur diline gittikçe artan bir vukuf ve bilhassa Eti çivi yazılı kaynaklarının açılması sayesinde bizim tarihî bilgimizin emin bir temele istinat etmesinden sonra, kabil olabilmiştir.

Aynı yerde bulunmuş olan yazılı vesikalar hep aynı yer adlarını ihtiva ederlerse bu vaziyette buluntu yerinin eski adını da bu yazılı vesikada aramak icabeder. İşte bu yol ile "şekil — 1„ in okunuşu elde edilmiştir.

Şekil — 1

a) kar-ga-mi-s (a) = çivi yazısında Kargamış.
b) a-ma-tu = Asurcada Amattu, bugünkü adı Hama.
c) gur-gu-ma = Asurcada Gurgum, bugünkü adı Maraş.
ç) Tu-va-nu-va = Eticede Tuvanuva, Yunancada Tyana.
d) var-pa-la-va = Asurcada Urballa. (Sada kanununa uygun olarak "var„ dan "ur„ a ve "ava„ dan "â„ ya geçilmektedir).
e) mu-va-ta-li = Asurcada Muttallu; Eticede Muvatalli ile mukayese edilebilir. (Gene sada kanununa göre "va„ "u„ olmuştur).
f) ku-pa-pa = Çivi yazısında Kupapa ve Yunancada Kybebe.

Dikkat edilirse bu muhtelif adlarda bazı işaretler tekrarlanmaktadır. Bilhassa bu nevi tekrarlamalarda bazan şu mail (=r) çizgi gelmektedir.

Bu esaslar dahilinde hareket edilerek başka sada kıymetlerini tâyin etmek te imkân dahiline girmiştir. Böylece şimdi 56 sada işareti kısmen katiyet ile kısmen de muhtemel olarak okunabilmektedir. Bu şekilde

elde edilen sada kıymetlerinin doğruluğu iki yoldan ispat edilmektedir:

1 — Ötedenberi araştırılmamış veya tahmin edilmemiş olan tam bir okunuş vermçk suretiyle.

2 — Son senelerde Boğazköyde bulunmuş olan iki dil üzerine kazılmış hakan mühürleri yardımı ile. Böyle bir mühre (şekil — 2) misâl olarak gösterilebilir.

a

Şekil — 2

Bu mühürde hakanın adı ortada hiyeroglif yazısı ile, kenar çevrede ise çivi yazısı ile yazılıdır. Bu mühür ile âbideler üzerindeki hakan kitabelerinin mukayese edilmesi sayesinde bu gün yeni devletin hemen bütün hakanlarının hiyeroglifleri bilinmektedir. Bu bilhassa âbidelerin tarihlenmesi bakımından çok mühimdir; zira bizzat hakan adları birçok hallerde bizim henüz anlamadığımız ideogramla ve sembollar ile ifade edilmiştir. Bu halde işaretin sada bakımından okunması için hiç bir şey elde edilemez. Fakat hakanlardan bazılarının ve bilhassa hatunların adları fonetik olarak yazılmış olup bu yazış şekli dolaysiyle evvelce elde edilmiş olan sada kıymetlerinin doğruluğu anlaşılmış oldu.

Zorluk ideogramlarda kendini göstermektedir. "Tanrı„ hakan ve saire gibi işaretlerden yukarıda bahsedildi. Diğer başka şekillerde bazan bizzat resmin kendisi onun ifade ettiği mânayı gösteren bir delil ihtiva etmektedir. Meselâ bir şehir kapısı veya kapı kulesini gösteren işaretlerde olduğu gibi. Bundan başka bir ulûhiyeti temsil eden Ni-ka-ra-va adını bir köpek resmi ile başlayan bir kelime takibederse o zaman muhakkak olarak çivi yazılı kaynaklardan malûm olan Tanriçe Ninkarrak'ın köpeğinden bahsedilmekte olduğu anlaşılır. Fakat birçok ideogramlarda resmin karakteri artık tanınmamaktadır. Bundan dolayı da kitabenin muhtevasının ve gramer formlarının anlaşılması güçleşmektedir. Çünki ideogramın mânasına göre cümlelerin bütün yapısı değişmektedir. Buna rağmen bazı gramer formlarını tesbit etmek te kabil olmuştur. Meselâ ismin yalın halinin "-s„, -i halinin "-n„ ile nihayet bulduğunu ve emir üçüncü şahıs müfret ekinin "-tu„ (Beddualardan) olduğunu bildiğimiz gibi "ben„ mânasına gelen birinci şahıs zamiri olan "emu„yı da tanımaktayız. Okunabilen kelimelerden ve gramer formlarından anlaşıldığına göre Eti hiyeroglif yazısının dili çivi yazısı Eticesinden ayrılmakla beraber onunla ve Luvi dili ile akrabadır. Hatta bazı araş-

tırıcılar Eti hiyeroglif yazısı dilini Luvice ile aynı olarak gösterirlersede bu keyfiyet henüz vazıh değildir,

İzahatı kısaca toplayacak olursak işin henüz daha ilk basamakta olduğunu tebaruz ettirmek zorunda olduğumuzu görürüz. Yalnız en mühim sada kıymetleri ve buna mukabil çok az ideogramlar okunabildikçe kitabelerin hakikî olarak anlaşılmasına çok uzak kalmaktayız. Bu vaziyet çivi yazısı Eticesinin 25 sene önce çözülmesi anında gösterdiği zorluklardan daha çok müsait olmiyan bir durum göstermektedir. Çünki çivi yazısı Eticesinde malûm bir yazı mevcut idi. Bundan başka Akatçadan malûm olan ideogramlar da metinlere nüfuz edebilmek için en mühim yardimcı vasıtaları teşkil etmekte idi. Bazı âlimlerin tam bir tercüme neşretmiş olmalarını biz mevsimsiz addetmekteyiz. Bize göre böyle tercümeler yapmağa cesaret göstermeden evvel ortada yapılacak daha bir çok işler vardır. Bununla beraber söylenecek bir şey varsa o da yazının çözüm işinin doğru yolda olmasıdır.

Türkçeye çeviren
Dr. Mustafa SELÇUK AR
İlmî Yardımcı

Hititoloji Enstitüsünün 8/4/1940 tarihindeki Kollokvium'ında yapılan bu demeç, J. Friedrich'in "Entzifferungsgeschichte der hethitischen Hiyeroglıphenschrift, Stuttgart, 1939„ adlı eserine dayanmaktadır. Fakat burada vaziyetin muhakemesi anında verdiğimiz hüküm Friedrich'in vermiş olduğu hükümden ayrılmaktadır.